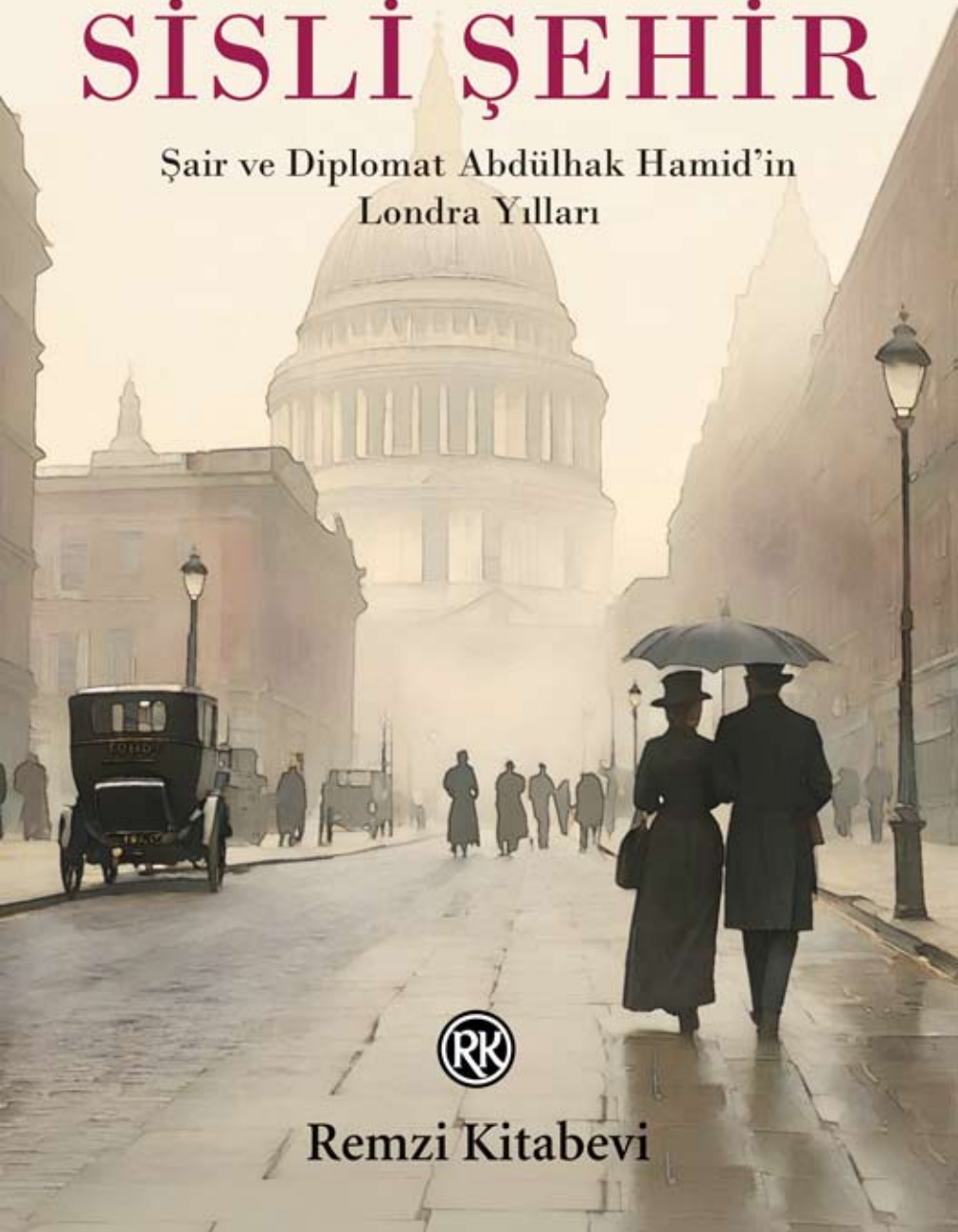

ARIN DİLLİGİL BAYRAKTAROĞLU

SİSLİ ŞEHİR

Şair ve Diplomat Abdülhak Hamid'in
Londra Yılları

Remzi Kitabevi

Doç. Dr. ARIN DİLLİGİL BAYRAKTAROĞLU Cambridge Üniversitesi Lucy Cavendish Koleji'nin 1986'dan bu yana üyesi olup üniversitede uzun yıllar Türk Dili ve Edebiyatı alanında öğretim üyeliği yaptı. Toplum-dilbilim (sociolinguistics) kapsamında Türk Dili ve kültürüyle ilgili uluslararası yayınevleri tarafından yayımlanmış kitapları ve bilimsel makaleleri bulunmaktadır. *Bir Türk Ailesinin Öyküsü (Portrait of a Turkish Family)* çevirisi 1998'de, *Frederic Chopin ve 101 Seçme Mektup* 2024'te basıldı. Yayımlanmış öteki kitapları şunlardır: *Nüzhet: Nâzım Hikmet'in Minnacık Kadını* (2022), *Muhteşem Kuzenler* (2023), *Bir Aliye Rona Vardı* (2024).

Arın Bayraktaroğlu hâlen British Association for Turkish Area Studies'in üyesi olup İngiltere'deki Chartered Institute of Linguists kuruluna 2003 yılında kıdemli üye (Fellow) olarak seçildi. İngiltere Türk Dernekleri Federasyonu tarafından "Başarı Ödülü" ile (2019) onurlandırıldı.

ARIN DİLLİGİL BAYRAKTAROĞLU

SİSLİ ŞEHİR

*Şair ve Diplomat Abdülhak Hamid'in
Londra Yılları*

Remzi Kitabevi

SİSLİ ŞEHİR / Arın Dilligil Bayraktaroğlu

© Remzi Kitabevi, 2026

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Yayına hazırlayan: Neşe Aksakal

Kapak tasarımı: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-2276-7

BİRİNCİ BASIM: Şubat 2026

Kitabın basımı 2000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul

Sertifika No: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi

4. Cad. No. 77, Bağcılar-İstanbul

Sertifika No: 44903 / Tel (212) 629 0615

*Eyvah!.. Ne yer, ne yâr kaldı,
Gönlüm dolu âh ü zâr kaldı.
Şimdi buradaydı gitti elden,
Gitti ebede gelip ezelden.*

Sunuş

Bu roman Abdülhak Hamid'in yaşamındaki belirli bir devre dikkate alınarak yazılmıştır. Akademik bir çalışma değildir. Her ne kadar kendisinin ve onu tanıyan yakınlarının yazdıkları doğrultusunda, karşılaşılan kişilere, olaylar silsilesine ve ortamın özelliklerine sadık kalınmışsa da bu kaynaklardan amacımıza uygun seçilen veriler, bir romancının hayal gücü ile oluşmuş mizansenlere yerleştirilerek ve o anın olası konuşmalarıyla donatılarak okuyucuya sunulmuştur.

Bir edebiyat ustası ve özellikle de bir şair hakkında roman yazmak, onun duygusal âlemini içselleştirmek kolay değildir. Bu edebiyat ustası Abdülhak Hamid gibi girift bir karaktere sahip ise romancının işi daha da zorlaşır. Hakkında yazılanların çokluğuna güvenerek “onun karakterini yansıtmak kolaydır,” gibi yanlış bir kanı gelişebilir. Neticede elde başvurulabilecek kaynakça bolluğu vardır ve her araştırma onun eserlerinin ve dolayısıyla kişiliğinin başka bir özelliğini yansıtmaktadır. Ancak Hamid için “romantik”, “güzellik düşkünü”, “gerçekçi”, “narsist”, “tevazuu sahibi”, “müşkölpesent”, “hazırcevap”, “nükte-dan”, “hoşsohbet”, “doğasever”, “hayvansever”, “insansever” gibi tekdüze sıfatlardan oluşan bir genelleme yapmak mümkün değildir. O bunların hepsi olması yanı sıra çok daha fazlasını kişiliğinde barındırır. Üstelik davranışlarındaki tezatlar da insanı yanılgıya sevk edecek ölçüdedir. Hamid, hem sadıktır hem değil. Hem yaşlıdır hem çocuk. Hem sabırlıdır hem sabırsız. Hem saygılıdır hem saygısız. Hem titizdir hem özensiz. Hem Batılıdır hem Doğulu. İlahi güce inanır ama dini yasakları dikkate almaz.

Maddi gücü kısıtlıdır ama gücünün fevkinde harcamadan çekinmez. Saygın aile terbiyesi ile yetişmiştir ama içki sofrasında bayağılaşabilir. Ailesine karşı vericidir ama hep onlardan yardım bekler. Abdülhak Hamid'in kişiliği bir romana sığmayacak kadar çok yönlüdür. Dolayısıyla bu romanda, sözü edilen kısıtlamalar ve tezatlar dâhilinde elden geldiğince gerçeğe uygun bir karakter çizmeye gayret edilmiştir.

Hikâyenin ana mekânı, Abdülhak Hamid'in 1885 yılı sonunda başkâtip olarak işe başladığı Londra'daki Osmanlı Sefareti'dir ve bu mekânla olan ilişkisi 1911'de İngiltere'den kesin olarak ayrılıncaya kadar devam eder. Romanın içeriğinde değinilen olaylar, karşılaşılan kişiler, o kişilerle olan ilişkileri ve ortamın atmosferi için çok sayıda kaynaktan yararlanılmıştır. Bunlar arasında vazgeçilemeyenler şunlardır:

Abdülhak Hamid Tarhan, *Abdülhak Hâmid'in Hatıraları*, (Derleyen: İnci Enginün), Dergâh Yayınları, 2012.

Esad Cemal Paker, *Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları*, Remzi Kitabevi, 2001.

Yusuf Mardin, *Abdülhak Hamid'in Londrası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976.

Mme Morel, *From an Eastern Embassy*, Forgotten Books, 2018.

Hugo Vickers, *The Kiss: The Story of an Obsession*, Penguin Books, 1996.

Emre Aracı, *Londra'da Türk İzleri*, Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti., 2020.

O devredeki tarihi gelişmeleri izlemek amacıyla başvurduğumuz *The Times* gazetesi çevrimiçi arşivi (<https://www.thetimes.com/archive>) "Constantinople Correspondent" (İstanbul Temsilcisi) imzasıyla basılan son derece yararlı haberlere ulaşmamızı sağlamıştır.

19. yüzyıl Londra'sını gösteren dokümanter filmler insanların giyimleri, yoldaki taşıtlar, şehrin fakir mahalleleri, sınıfsal farklar açısından devrin sosyolojisini tanımamıza yardımcı olmuştur. Bunlardan iki televizyon serisi kayda değerdir:

The Victorians (Kraliçe Victoria Devrindekiler), BBC, 2009.

The Victorian Slum (Kraliçe Victoria Devrinin Gecekondu Muhiti), BBC, 2016.

Abdülhak Hamid, Türk edebiyatına getirdiği yenilikler dolayısıyla Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar en saygın şairler arasında kabul görmüştür. Ancak geniş halk kitlelerine hitap etmek yerine eğitilmiş azınlığın tasvibini bekleyerek yanlış bir yol seçmiştir. Arapça ve Farsça ağırlıklı bir dil kullanmaktaki ısrarı yüzünden bugün sadece eski dilde uzmanlaşmış akademisyenler ve özel meraklılar tarafından anlaşılmaktadır. Onu 19. yüzyıl edebiyat ve diplomasi âleminde çıkarıp günümüz okuyucusuna tanıtmaya amacıyla kaleme alınan bu kitap umarız gayesine ulaşır.

Son söz olarak üç değerli uzmana duyduğum minneti ifade etmek isterim. Abdülhak Hamid hakkındaki bazı düşüncelerini benimle paylaşan Sayın Profesör Dr. İnci Enginün'e, metni okuyup düzeltilmesi gerekenlere dikkatimi çeken Sayın Profesör Dr. Cemal Özgüven'e ve diplomatik ortamda kullanılan dil ve makam özellikleri hakkında beni bilgilendiren Büyükelçi Uğur Ergun'a candan teşekkür ederim.

Arın Dilligil Bayraktaroğlu

SİSLİ ŞEHİR

Ortama Alışmak

Hamid limanda vapurdan indi. Sandığını çekçek arabasına yükleyen hamalı takip ederek müşteri bekleyen atlı araba sürücülerine doğru yürüdü. Sıradaki ilk arabaya yaklaştı. Yarım yamalak İngilizcesiyle “Tren istasyonu?” diye sordu.

“Tren istasyonuna gider misin?” anlamında kullanmıştı bu cümleyi ama yabancı ziyaretçilerin dilde uyguladıkları ekonomiye bir türlü alışamamış olan İngiliz arabacı, başındaki kasketi nazik bir şekilde çıkartarak “Hayır, burası tren istasyonu değil, bayım. Burası Dover limanı,”⁽¹⁾ diye yanıt verdi.

Hamid, arabacıya ne cevap vereceğini düşünürken gözleri liman ilerisindeki yamaca ilişti. İç yanı yeşil bir ormanla örtülmüş olan tepenin denize bakan kısmı aşağıya dik bir şekilde iniyor ve milyonlarca yıl su altında kalarak kireçleşmiş yamacın beyaz yüzü güneş altında parıldıyordu.

Hamid’in bu müstesna yamaca baktığını gören arabacı devam etti:

“Suya vuran bu beyazlığı süt sanan deniz kızları saçlarını yıkamak için gece yarısı bu koya gelir, derler. O nedenle bu sahilin akşam ziyaretçisi çoktur.”

Afrika göçmeni olan hamal, arabacıdan daha kıvrak zekâyâ sahipti de, antropolojik safsatayı kısa kesti:

“Beyi istasyona götür. Londra trenine binecekmış.” Bir süredir Paris’te hızlı bir hayat yaşayan, her içki âleminde sonra

(1) Fransa’ya en yakın İngiliz limanı

önüne gelen ilk kadınla gece geçiren Hamid, dün akşam da Paris sefaretindeki dostlarıyla Pigalle'in barlarında sabahlamıştı.

Bir beşik gibi sallanan vagonda arkasına yaslandı. İstanbul'dakiler aklına geldi. Ablası Fahrünnisa Hanım mektup yazmayı pek sevmezdi ama sevgili eşi Pirizade Sahib Molla Efendi ve oğullarından ortancası Osman sık sık yazarak aile bireyleri hakkında haber verirdi. Hamid bilhassa eniştesi Sahib Molla'ya büyük sevgi beslerdi. Şürayı Devlet⁽¹⁾ gibi yüksek yargı organından Anadolu Kazaskerliğine⁽²⁾ kadar idarenin en üst kademelerinde bulunmuş bu eniştesi onun gözünde vefanın, cefanın, cömertliğin ve doğruluğun ta kendisiydi. Onun yanında kesinlikle içki içmez, saygıda kusur etmezdi. Fransa'da bulunduğu sürede ne ondan ne de Osman'dan bir mektup gelmişti. Belki Londra'ya göndermişlerdir diye düşündü. Yorgun göz kapakları ile savaşacak gücü yoktu. Karanlık bir çukurda döne döne aşağıya kayarken, Hindistan dönüşü Beyrut'ta toprağa verdiği Fatma'nın elleriyle saçlarını okşadığını ve onu göğsüne doğru çektiğini hissetti. Onun yumuşak sıcaklığının cazibesine dayanamayarak uykuya teslim oldu.

Uyandığında havanın kararmaya yüz tutmuş olduğunu gördü. Londra'nın dış mahallelerindeydiler. Victoria istasyonuna yaklaştıkça etraftaki binalar daha koyu bir renge bürünüyordu. Bacaların yüzyıllarca ürettiği is ve kurum evlerin üstüne kara bir kâbus gibi çökmüştü. Pencere dışlarına kurumak üzere asılmış irili ufaklı çamaşırlar da çoktan bekâretini kaybetmiş, grinin çeşitli tonları ile havada nazikçe kıpırdanıyordu.

Siyah üniformalı bir tren bekçisi wagonun bir ucundan içeri girdi ve öbür ucuna doğru yürüyerek yolculara Londra'ya yaklaşmakta oldukları haberini duyurdu. Erkekler bagaj rafından bastonlarını aldılar. Kadınlar süslü şapkalarını başlarına geçirdi-

(1) danıştay

(2) askeri hakimlik

ler. Herkesin yüzü yolculuğun sona ermesinden duyulan memnuniyet ile gevşemişti.

Allah vere de perona iner inmez yük vagonundan sandığı indirecek ve dışarı taşıyacak yeni bir hamal bulsaydı. Keşke başka bir şey dileyseymiş. Daha perona ayak basmadan önünde hevesli bir genç taşıyıcı belirdi. İstasyon dışındaki iki atlı, dört kişilik arabalardan birine sandığı naklettiler. Sürücü redingotunun etek uçlarını gözetir ve bir eliyle melon şapkasını emniyete alırken atların hemen arkasındaki yüksek koltuğa tırmandı. Hayvanlara “Hazır olun, yola çıkıyoruz,” işareti vermek üzere dizginleri oynattı.

“Bryanston Meydanı, 1 numara,” dedi Hamid. “Ah evet” diye başını salladı sürücü. “Anlaşılan Türk sefaretine gidiyoruz.”

“Oraya çok gitmiş olmalısınız ki adresin kime ait olduğunu biliyorsunuz” demek geçti içinden ama bu kadar karışık bir cümleyi İngilizce söylemeyi beceremeyeceğini düşünerek sessiz kaldı. Fransızca Hamid’in ikinci diliydi. Türkçe gibi akıcı kullanırdı çocukluğundan bu yana haşır neşir olduğu bu lisanı. Ne var ki eğitimsiz sürücü ile Fransızca da konuşamazdı. Yazmak kadar meramını sesli anlatmayı seven bir kişi için sessizliğe zorlanmak büyük bir ızdıraptı ve hünerli bir öğretmen bulup bu lisanı sabırla öğrenmekten başka çaresi yoktu. O noktaya kadar da dilinin ucuna gelenleri yutacaktı. Keşke evlatlarının yabancı dil eğitiminde Fransızca, Almanca, Farsça ve Arapça kadar İngilizceye de önem vermiş olsaydı Abdülhak ailesi.

Araba uzun bir yolculuktan sonra Bryanston Meydanı’nın ilk köşesinde yer alan, üç katlı beyaz, klasik bir binanın önünde durdu. Giriş katının pencerelerine asılmış brokar perdeler bina içi görüntüyü dış dünyaya yasaklamıştı. Hemen dışarıdaki işleme- li demirden yapılmış gaz lambası göze çarpıyor, üst kat pencerelerini çevreleyen parmaklıklardaki çiçekler yapıya zenginlik katıyordu.

Hamid kapıdaki üniformalı kavasa kendisini takdim etti.

Arabanın sürücüsü yük sandığını güç bela indirip kaldırım kenarına bırakmıştı. İçeriden koşarak gelen iki uşak Hamid'in yüzünü bir lahza giriş merdivenlerinden çıkararak içeri soktular. Sonra hürmetle kenara çekilerek sefaretin yeni başkâtibine yol verdiler. İçeride geniş merdivenlerin yanında bekleyen bir başka uşak özenle eğilerek geleni selamladı: "Paşa Hazretleri sizi çalışma odasında bekliyor ama herhâlde önce odanıza girip yerleşmek istersiniz," dedi. Adı Apik olan Ermeni asıllı bu eleman, Paşanın hususi uşağı idi ve onun adına alt derecedeki müstahdemin idaresini üstlenmişti.

Sol tarafta geniş bir yemek salonu yer alıyordu. Sağ taraftaki birinci kapı kançılaryaya⁽¹⁾ açılıyormuş. İkinci kapı ise dik bir merdivene. İkinci kata çıkıldığında müşavirlere ayrılan hususi odaların yan yana sıralandığını gördü:

"İkinci kâtip Sezai Bey'in odası neresidir?"

Apik kapılardan birisini işaret etti:

"Ama Sezai Bey burasını çok nadir kullanır. Esasında Half Moon Sokağı'nda bir kat tuttu, ekseriyetle orada kalıyor."

Hamid'in odasına girdiler. Geniş, aydınlık bir oda. Penceresi binanın arka tarafına bakıyor. Bahçede yeşil renk hakim. Oturduğu zaman bu manzarayı göreceği şekilde yerleştirilmiş maun çalışma masası içerideki en sempatik möble.

Apik bir köşede duran geniş bir porselen leğen içindeki aynı çiçek desenleri ile bezenmiş dev bir porselen sürahiyi gösterdi:

"İngiltere'de insanlar bu şekilde temizleniyorlar. Sürahiye doldurduğunuz sıcak suyu leğen içinde soğuk suyla ılıklaştırıyor ve bir sünger kullanarak arınıyorsunuz. Gözünü sevdiğim İstanbul'un hamamları nerede, bu nerede? Eh ne yapalım hammama giren terler, derler ama burada terleme de yok. Temizlik sonrası vücudu gül suyu ile ovalıyorsunuz."

(1) Konsolosluklardaki noterlik

Hamid aynı sisteme Fransa'daki günlerinden de aşınaydı. Yol yorgunluğuna Apik'in gevezeliği iyi gelmiyor. Onu uğurladıktan sonra getirdiklerini çekmelere yerleştirdi. Kâğıt ve kalem-ler yazı masası üstüne itina ile kondu. Kurşun asker koleksiyonu için en münasip yer pencere pervazıydı ama perde açıp kapılırken düşerler miydi acaba? Fikir değiştirip onları kitaplığın üstüne dizdi. Ardından kıyafetlerini dolaba astı. En sona bıraktığı iş, Fatma'nın resmi oldu. Çerçeveyi eline alıp bir süre etrafına bakındı. Odaya girer girmez onu hemen nerede görebilirdi? Şömine üstündeki duvarda. Bundan sonra oda kapısını her açışında bu gülün yüz onu sevgiyle karşılayacaktı. Eski günlerde olduğu gibi. İçi rahat etti.

Temizlendi, yolculuk kıyafetlerini çıkarıp resmi kıyafetini giydi, fesini başına geçirdi ve geldiği yoldan geri dönmek üzere odadan çıktı. Sefaret dışında iken giyim kuşamı Avrupalılardan farklı olmaz hatta Fransa'dayken edindiği monokl⁽¹⁾ ile tamamlanan görüntüsü sayesinde bir asilzadeyi andırırdı ama görev mahallinde diğer sefaret çalışanları gibi o da resmi kıyafetiyle dolaşırdı. Özel davetlerde ise daha da itinalı giyinir, sırma işlemeli setire ceketin üstüne omuzdan asılan kordon ve madalyaları ve püsküllü kırmızı fesi ile özellikle hanımların derhâl ilgisini çekerdi.

Giriş holünde orta boylu, güler yüzlü, güney eyaletlerinden geldiği yüzündeki çibandan anlaşılan bir kişi yaklaşarak kendisini tanıttı. Beyrut'ta doğup büyümüş ama İstanbul'da eğitim görerek saray geleneklerini öğrenmiş olan bu insan Başşehbender⁽²⁾ Emin Ferahullah Efendi idi. Hariciyede hademe olarak işe başlamış. Çalışkanlığı ile dikkati çekerek Kars'a şehbender olarak gönderilmiş. Oradan da Londra'ya terfi etmiş. Aleladedden başlayıp önemli mevkilere yükselişin vücut bulmuş hâli. Nazik

(1) Tek gözde, kaş kemerinin altına sıkıştırılarak kullanılan gözlük camı.

(2) Başkonsolos

bir tavırla konuşuyordu. “Müsaadenizle sizi Paşa Hazretleri’ne götüreceğim,” diyerek öne düştü.

Geniş merdivenlerin kristal trabzan başları, holü aydınlatan çok kollu gazlı avizelerin kristal damla sarkıntıları ile birlikte etrafa ışık saçıyordu. Bir duvarda tavandan yere kadar uzanan kenarı yaldızlı bir kristal ayna. Gri harelî beyaz mermer basamaklar... Bu giriş holü imparatorluğun âdeta haşmeti bir sembolüydü ve göz kamaştırıyordu. Yan yana merdivenlerden çıktılar. Birinci kata vardıklarında karşılarında duran hakiki boyda mumyalanmış bir ayı heykeli Hamid’in şaşkınlığına sebep oldu. Emin Efendi onun hayretini fark ederek bir açıklama yapmayı uygun buldu:

“Paşa hazretlerinin avcılık günlerinden kalma bir hatıra. Ormanda avlanmaktayken bu ayının hücumuna uğramış ve bir parmağını kaybetmiş. Maiyetindekiler hemen müdahale etmiş ve hayvanı öldürmüşler ama Paşa kaybettiği parmağının hatırasına hayvanı doldurtmuş ve her gittiği göreve yanında götürmüş.”

“Yoksa parmak hâlâ bu canavarın içinde mi?”

“Artık bilmem içinde mi, yoksa gizli bir tarafında mı...”

Hamid gülümsedi ve bu başşehbender ile iyi anlaşacağını düşündü.

Kapının hemen yanında dimdik hazır bekleyen hademe elini göğsüne bastırarak gelenleri selamladı. Ardından odaya girip haberi Rüstem Paşa’ya verdikten sonra gelenleri içeri aldı.

Sefirikebir Rüstem Paşa, yazı masası yanındaki rahat koltukta oturuyordu. Kalktı ve kanepelerin bulunduğu misafir kısmına geçti. Orta boyluydu. Muntazam yüz hatları yetmişli yaşların oluşturduğu çizgilerle buruşmuş, sakalının uçları iyiden iyiyeye beyazlaşmıştı. Zorlukla yürüyordu. Belli ki bacaklarından sıkıntısı var. Buna rağmen Sultan Hamid, geçmişteki görevlerini sadakatle ifa etmiş olan paşaya mücevherlerle bezenmiş birinci dereceden bir Mecidiye nişanı ve bir de İmtiyaz nişanı ihsan

Bu roman, şairi-azam Abdülhak Hamid'in ilk eşi Fatma'yı kaybetmesi sonrasında Londra Büyükelçiliğine tayin olup çeşitli görevler üstlenerek geçirdiği yirmi altı yılı (1885 – 1911) kapsıyor. İnsanlarla kolayca kaynaşan tabiatı, sevecen kişiliği ve çözüm üretmekteki becerisi Abdülhak Hamid'in bu şehirde saygın kişilerle dostluk kurmasını sağlamıştır. Diplomatik yaşamı, çeşitli gönül ilişkileriyle de renklenmiştir.

Okuyucu onun şahsında Doğu ile Batı'nın birleşmesine, roman boyunca sevginin insan yaşamına kattığı değere ve pratik yaklaşımlardan etkilenen başarıya tanık olacaktır.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-2276-7

9 789751 422767

KDV'den muafdir